

Habozás

Itt hagynám én ezt a várost, ha lehetne,
Ha engemet az én Lillám nem szeretne.
Örömmel megválnék tőled, komor város,
Ha menésem az övével lenne páros.
De mely édes örömtől kell megfosztatnom,
Ha nem lehet szép hívemmel itt múlatnom,
Ha éjszakra lakik már ő, én meg délre,
Ha csókokat raggatnom kell csak levélre.
Oh iszonyú búcsúvétel,
Mely egy áldott szívtől vét el!

Itt hagynám én ezt a várost, ha lehetne,
Ha engemet az én Lillám nem szeretne,
Oszveütném sarkantyúmat, megindulnék,
Még e város felé háttal sem fordulnék.
De egy égő szívet hagyni magánosan,
Mely kívülem beteg lenne halálosan,
Nem engedi a szövetség s a szerelem,
Mely lángoló tüze által harcol velem.
Oh milyen két szörnyű gond főz!
Egek! Lilla! Ah, melyik győz?

Itt hagynám én ezt a várost, ha lehetne,
Ha engemet az én Lillám nem szeretne.
Vigan tenném fel lantomat szekeremre,
Ha ötet is ültethetném az ölembe.
De ki előtt kell danolni már énnekem?
Egy pár édes csókot kitől nyér énekem?
Ki biztatja Múzsám édes mosolygással?
Ki önt belém lelket egy fél pillantással?
Árva Múzsá! árva író!
Ó lesz-é egy biztató szó?

Negy hagyom itt ezt a várost, mert nem lehet,
Mert Lillától szívem búcsút nem is vehet.
Nem mehetek; tartóztatnak szent kötelek.
Szívem gyengébb, mint meg tudna vinni velek.
Múljatok hát, szép szándékok! maradjatok,
Ha Lillát is el kell hagynom miattatok.
Lemondok a dicsőségről, bár szeretem,
Csakhogy ezen gyöngy kincsemet megvehetem.
Őerte megvetem mindazt,
Ami tőle külön szakaszt.

LILLA

Hagyd itt hívem! ezt a várost, bár nehezen,
Bár szeret is szegény Lillád, s könnyez ezen,
Hagyd itt! Szívem kebeledben fog gyúladni,
A tiédnek az enyimben kell maradni.
E hév csókban, melyet szádra ragasztottam.
Lelkem minden indulattal kibuzgottam. —

VITÉZ

Vedd el te is ezt éntőlem, kegyes lélek!
Csak árnyékom megy el; magam benned élek
Kellemes szűz! —

LILLA

Ah, kedves hív!

KETTEN

Ne félj: néked dobog e szív!

1797—1798

Ez a vers is bizonyosság arra, hogy Csokonai versei már a Lilla-szerelem idején megteltek a nép nyelvének kifejezéseivel. A befejezés párbeszéde műköltői elem, de a versszakkezdő sorok ritmusa és nyelve már a népdalokra emlékeztet.

A Reményhez

Földiekkal játszó
Égi tűnemény,
Istenségnek látszó
Csalfa vak Remény!
Kit teremt magának
A boldogtalan,
S mint védangyalának
Bókol úntalan. —
Síma száddal mit kecsegtetsz?
Miért nevetsz felém?
Kétes kedvet mért csepegtetsz
Még most is belém?

Csak maradj magadnak!
Biztatóm valál;
Hittem szép szavadnak:
Mégis megcsalál.
Kertem nárciszokkal
Végig ültetéd;
Csörgő patakokkal
Fáim éltetéd;
Rám ezer virággal
Szórtad a tavaszt,
S égi boldogsággal
Fűszerezted azt.

Gondolatim minden reggel
 Mint a fürge méh,
 Repkedtek a friss meleggel
 Rózsáim felé.
 Egy híját esmertem
 Öröimnek még:
 Lilla szívét kértem;
 S megadá az ég.
 Jaj de friss rózsáim
 Elhervadtanak,
 Forrásim, zöld fáim
 Kiszáradtanak;
 Tavaszom, vígságom
 Téli búra vált;
 Régi jó világom
 Méltatlanra szállt.
 Oh! csak Lillát hagytad volna,
 Csak magát nekem:
 Most panaszra nem hajolna
 Gyászos énekem.

Karja közt a búkat
 Elfelejténém,
 S a gyöngykoszorúkat!
 Nem irigyeném.
 Hagyj el, óh Reménység!
 Hagyj el engemet;
 Mert ez a keménység
 Úgyis eltemet.
 Érzem, e kétségbe
 Volt erőm elhagy,
 Fáradt lelkem égbe,
 Testem földbe vágy.
 Nékem már a rét himetlen,²
 A mező kisült. —
 A zengő liget kietlen,
 A nap éjre dült. —
 Bájoló lágy trillák!³
 Tarka képzetek!
 Kedv! Remények! Lillák!
 Isten véletek!

1798

Csokonai legremekebb verseinek egyike. A Lilla-ciklus befejező verséül ezt választotta. A költeménynek már a felépítése is mesteri. A verszáró fájdalmas felkiáltások megragadóan érzékeltetik a költő hangulatát Lilla elvesztése után. A költemény egészében véve, elégia, hatásához azonban gazdag érzelmi hullámvázása is hozzájárul. A spondeusszal váltakozó trocheikus lejtés a benne kifejezett mindegyik hangulathoz hozzásimul.

A tihanyi Ekhóhoz¹

Oh Tihanynak riadó leánya!
 Szállj ki szent hegyed közül,
 Im, kit a sors eddig annyit hánya,
 Partod ellenébe ül.
 Itt a halvány holdnak fényén
 Jajgat és sír elpusztult reményén
 Egy magános árva szív.

¹ A gyöngykoszorú a népszokásban a győztes katona jutalma. (Vö.: Toldi: Hírvirágot szedtek gyöngyös koszorúba.) Itt a hirnév és dicsőség jelképe.

² Disztelen, sivár (Vö.: hímes, díszes, színes rajzú.)

³ Disztó, gyöngyöző dallamok; itt énekek.

⁴ A nimfák, tündérek egyike a görög mitológiában; a visszhang.

Míg azok, kik bút, bajt nem szenvednek
A boldogság karjain,
Vígadoznak a kies Fürednek
Kútfején és partjain;
Addig én itt sirva sírok,
És te, Nimfa! amit én nem bírok,
Verd ki zengő bérceden.

Zordon erdők, durva bércek, szirtok
Harsogjátok jajjaim!
Tik talám több érzéssel bírtok,
Mintsem embertársaim,
Kik keblekből számkivetnek,
És magok közt csúfra emlegetnek
Egy szegény boldogtalant.

Akik haldan jó barátim voltak,
Még felköltek ellenem,²
Üldözőim pártjához hajoltak:
Ó, miket kell érzenem,
Amidőn már ők is végre
Úgy rohannak rám, mint ellenségre,
Bár hozzájok hív valék.

Nincsen, aki lelkem vigasztalja,
Oly barátim nincsenek:
Vállat rándít, aki sorsom hallja;
Már elhagytak mindenek.
Nincsen szív az emberekbe:
Hadd öntsem ki hát vaskebletekbe
Szívem bús panaszait.

Lilla is, ki bennem a reménynek
Még egy élesztője volt,
Jaj, Lillám is a tyrann törvénynek
S a szokásnak meghódolt.
Hogy vagy most te, áldott lélek?
Én ugyan már elhagyatva élek
A tenger kínok között.

² Ellenem támadtak.

Óh van-é még egy Erémi³ szállás,
 Régi barlang, szent fedél,
 Melyben egy bölcs csendes nyugtot, hálást,
 E setét hegyekben lél?
 Hol csak egy kő lenne párna,
 Hol sem ember, sem madár nem járna,
 Mely megháborítana.

Abban, gondolom, hogy semmi jussal⁴
 Ellenkezni nem fogok,
 Hogy ha én egy megvetett virtussal⁵
 Itt egy kőben helyt fogok.⁶
 S e szigetnek egy szögében,
 Mint egy Rousseau Ermenonvillében,
 Ember és polgár leszek.

Itt tanulom rejtek⁷ érdememmel
 Ébresztgetni lelkemet.
 A természet majd az értelemmel
 Bölcsébbé tesz engemet.
 Távol itt, egy más világban,
 Egy nem esmért szent magánosságban
 Könnyezem le napjaim.

Itt halok meg. E setét erdőben
 A szomszéd pór eltemet.
 Majd talám a boldogabb időben
 Fellelik sírhelyemet:
 S amely fának sátorában,
 Áll együgyű⁸ sírhalmom magában
 Szent lesz tisztelt hamvamért.

1798

A vers a Lilla elvesztése utáni korszak fájalmát, magányosságát, csalódottságát fejezi ki, bár Csokonai csak később fűzte Lilla nevéhez. A „tyrann törvény” a feudális vagyoni korlátokra és a szülői önkényre vonatkozik, amely elszakította tőle szerelmesét. A feudalizmus embereiben való csalódás („Nincsen szív az emberekbe...”) világosan a korabeli társadalomra utal, nem általános embergyűlöletből vagy filozófiai kiábrándultságból fakad.

Csokonai a vers szövegében nyíltan is Rousseau-t emlegeti, aki utolsó évében a Párizstól északra fekvő Ermenonville-ben lakott. Újból vissza-

³ Remetei (görög eredetű szó).

⁴ Joggal.

⁵ Erénnyel (latin).

⁶ Betelepszik egy barlangba.

⁷ Elrejtett, rejtekben maradt.

⁸ Itt: egyszerű.

tér Csokonai lírájába a felvilágosodásnak az a gondolata, hogy a természetben rejtett törvények és igazság avatják bölccsé az embert az értelem erejével. Figyelemre méltó, hogy az „ember és polgár” szó már együtt jelent meg Martinovics forradalmi kitéjében

A magánossághoz

Aldott magánosság, jövel!¹ ragadj el
Almodba most is engemet;
Ha mások elhagyának is, ne hagyj el,
Ringasd öledbe lelkemet
Öröm nekem, hogy lakhelyedbe szálltam.
Hogy itt Kísasszondon² reád találtam.
E helyedbe andalogni jó,
E hely poétának való.

Itt a magános völgybe és cserében³
Megfrisselő⁴ árnyék fedez,
A csonka gyertyának mohos tövében
A tiszta forrás csergedez.
Két hegy között a tónak és pataknak
Nimfái kákasátorokba laknak;
S csak akkor úsznak ők elő,
Ha erre bölcs, s poéta jó

A lenge hold halkkal⁵ világositja
A szőke bikkfák oldalát,
Estvéli hús álommal elborítja
A csendes éjnek angyalát.
Szelíd magánosság! az ily helyekbe
Gyönyörködöl s mulatsz te; ah, ezekbe
Gyakran vezess be engemet,
Nyugtatni lankadt lelkemet.

Te a királyok udvarát kerülöd,
Kerülöd a kastélyokat;
S ha bévetődsz is, zsibbadozva szülöd
Ott a fogyasztó gondokat.

¹ A „jö” ige felszólító mód 2. személyének régies alakja.

² Község Somogy megyében. Csokonai egyik barátjánál töltött ott néhány hónapot.

³ Cserjésben, bokros helyen.

⁴ Frissítő, hús.

⁵ Halványan.

A félelem s bú a vad űnalommal
Csatáznak ott a tiszta nyugalommal.
A nagy világ jótétedet
Nem tudja, s útál tégedet.

Ohajtoz a fösvény, de gyötrellemmel
Goromba lelkét bünteted;
A nagyravágyót kérkedő hiszemmel⁶
A láрма közzé kergeted.
Futsz a csatázó trombiták szavától,
Futsz a zsibongó városok falától:
Honnyod⁷ csupán az érező
Szív, és szelíd falu s mező.

Mentsvára a magán szomorkodónak
Csak a te szent erdőbe van,
Hol biztatásit titkos égi szónak
Hallhatja a boldogtalan.
Te azt, ki megvetette a világot,
Vagy akinek már ez nyakára hágott,
Kiséred és ápolgatod;
Magát magával bíztatod.

Te szülőd a virtust, csupán te tetted
Naggyá az olyan bölcseket,
Kiknek határtalanra terjegetted
Testekbe kisdéd lelkeket.
Tebenned úgy csap a poéta széjjel,
Mint a sebes villám setétes éjjel;
Midőn teremt új dolgokat
S a semmiből világokat.

Oh kedves istenasszony! én is érted
Gyakorta mint sohajtozom,
Mert szívemet baráti módra érted,
Midőn veled gondolkozom.
Ártatlanul kecsegtetel magadba,
Nincs tettetés sem csalfaság szavadba,
Hív vagy, nem úgy, mint a mai
Színes világ barátai.

⁶ Hit, hívés. (A nagyravágyó abban a hiszemben megy társaságba, hogy ott kérkedhetik.)

⁷ Honod, hazád.

Lám, mely zavart lármák között forognak
 A büszke lelkek napjai,
 Kőről kövekre görögnek, zajognak,
 Mint Rajna bukkánásai.⁸
 De ránk mikor szent fátyolid vonúlnak,
 Mint éji harmat, napjaink lehúílnak,
 Tisztán, magába, csendesen:
 Elünk, kimúlunk édesen.

Sőt akkor is, mikor szemem világán
 Vak kárpitot sző az halál;
 Ott a magánosság setét világán
 Behullt szemem reád talál.
 Síromba csak te fogsz alá követni,
 A nemtudás kietlenén vezetni;
 Te lészel ah! a sírhalom
 Völgyén is őrzőangyalom.

Aldott magánosság! öledbe ejtem
 Ottan utolsó könnyemet,
 Végetlen álmaidba elfelejtem
 Világi szenvedésemet.
 Áldott magánosság! te légy barátom,
 Mikor csak a sír lesz örök sajátom.⁹
 De ez napom mikor jön el? —
 Áldott magánosság, jövel!

1798

- A művészi szerkezetű hatalmas óda gondolatmenete:
- 1—3. versszak: A mindenkitől elhagyott költő (a bölcs és a poéta, a felvilágosodás embereszménye) a természet ölén van otthon. (A 2. versszak a nappali, a 3. az éjszakai természet leírása. A „megfrisselő árnyék” példa a költő eredeti, friss jelzőire és szóalkotására. A 3. versszak négy első sora liránk legfinomabb, legzeneibb sorai közé tartozik.)
- 4—5. versszak: A magánosság jellemzése. (A költő társadalomkritikája. Művészi szempontból ez a két szakasz a 2—3. versszakkal van szembeállítva.)
- 6—9. versszak: A magánosság a csalódottak vigasza és a teremtő művészek ihletője. („Akinek a világ nyakára hágott”: maga Csokonai. A „színes világ”-ban a színes szó képmutatót, színlelőt jelent! A 7. strófa a költői teremtés remeklő versbefoglalása.)
- 10—11. versszak: A halálban is a magánosság lesz osztályrésze. (A 10. versszak képei — vak kárpit, a nemtudás kietlene — arra bizony-

⁸ Sellői, vizesései.

⁹ Tulajdonom.

ságok, hogy Csokonai mindvégig megőrizte materialista felfogását: a „nemtudás kietlene” a teljes megsemmisülést vagy az öntudatlan létet jelenti. Az utolsó két sor türelmetlen költői kérdése és felkiáltása hatásosan zárja le a verset.)

Jövendölés az első oskoláról a Somogyban

Hát Múzsáknak szentelt
 'Kies tartomány!
 Ily számkivetve volt
 Nálad minden tudomány?
 Hát csak sertést nevelt-é
 Itt a makk s haraszt?
 Hát csak kanásznak termett
 A somogysági paraszt?
 Istenem!
 Senki sem
 Vette észbe,
 Hogy e részbe¹
 Árva még Somogy!

Hány jó ész lett vaddá,
 Hogy nem művelték?
 Hány polgár bunyikká?²
 Hogy jóba nem nevelték!
 Dudva lenne a dudvák
 Közt az ananász:³
 Kanász marad, akinek
 A nevelője kanász.
 Hát már, hogy
 A Somogy
 Ily tudatlan,
 Formálatlan,
 Kié a hiba?

Debrecen és Patak
 Messze estenek
 Ide, hol a Múzsák
 Nem is esmértetnek.
 Ami kevés pénz bejött,
 Két-három póra,⁴
 Nagyobb dologra ment el —
 Borra avagy disznóra.
 A szegény
 Pór legény
 Vagy bodnárnak,
 Vagy betyárnak,
 Vagy zshiványnak állt.

Óh, szomorú sorsa
 Egy szép megyének!
 Hol a magyar lelkek
 Megvetve heverének.
 Óh nem fáj-é a szíve
 Minden magyarnak,
 Hogy a magyar fiakkal
 Gondolni nem akarnak?
 De tán jó
 Oly idő,
 Melyben nekünk
 A vidékünk
 Új Helikon⁵ lesz.

1798—1799

Ez a formájában is eredeti vers arról vall, hogy Csokonai formai népiessége az 1790-es évek vége felé, dunántúli bolyongásai idején megtelt demokratikus politikai tartalommal. A betyárkérdést Csokonai látja elsőnek helyesen: a betyárokat a feudális társadalom üldözte ki magából. (Ugyanígy látta ezt a kérdést később Eötvös József és Petőfi is.)

¹ Ebből a szempontból.

² Rablóvá.

³ Kellemes illatú, finom gyümölcsű déli növény.

⁴ Póra v. poltúra, kis pénzdarab.

⁵ Hegység Görögországban, a múzsák lakóhelye.

Szegény Zsuzsi, a táborozáskor

Estve jött a parancsolat
Violaszín pecsét alatt.
Egy szép tavaszi éjszakán
Zörgettek Jancsim ablakán.

Éppen akkor vált el tőlem,
Vigan álmodott felőlem,
Kedvére pihent ágyában,
Engem ölelvén álmában:

Mikor bús trombitaszóra
Ülni kellett mindjárt lóra,
Elindulván a törökre;
Jaj, talán elvált örökre!

Sírva mentem kvártélyáig,¹
S onnan a kertek aljáig.
Indult nyelvem bús nótára
Árva gerlice módjára.

Csákóját könnyel öntöztem,
Gyáspántlikám ráköztöttem:
Tíz rózsát hinték lovára,
Százannyi csókot magára.

A lelkem is sírt belőlem
Mikor búcsút veve tőlem:
„Isten hozzád!” többet nem szólt,
Nyakamba borúlt, s megcsókolt.

Ez a helyzetdal Csokonai népiességének egyik kedves alkotása. Nemcsak az alakok és a nyelv, hanem a népdalforma és az egész jelenet is hitelesen népi jellegű.

Szerelemdal a csikóbőrös kulacshoz

(Részletek)

Drága kincsem, galambocskám,	Ha bánatom közlöm veled,
Csikóbőrös kulacsocskám!	Egy szódra lelkem megéled;
Érted halok, érted élek,	Ha jókedvem csucsorodik,
Száz leányért nem cseréllek.	Általad megszaporodik.

Megvidító orcácskádat,	Mikor hideg szelek vagynak.
Csókra termett kerek szádat,	Elveszed mérgét a fagynak;
Ha a számhoz szoríthatom,	És mikor a hév nyár lankaszt.
Zsuzsiét nem csókolgatom.	Nékem te megfrissítet azt.

Óh hogy kótog a kebeled,	Óh ha téged nem láthatlak,
Melyben szívemet viseled!	Be óhajtlak, be siratlak!
Óh milyen szép az ajakad,	S ha képed kezembe akad,
S arany láncra méltó nyakad!...	Szememből örömkönny fakad...

Édes a te danolásod,	... Keserves sors! adjatok bort!
Jérce forma kotyogásod:	Lakjuk el előre a tort;
Kittykottyorod innepi ének	Ami menne más kutyaiba,
Bús szívemnek, szegénykének.	Jobb megy a magunk torkába.

¹ Szállásáig, lakásáig.

Akadtam még egy bankóra,¹
Kit szántam szemborítóra:
De vakságtól ki már nem fél,
Minek annak a szemfedél?

Kincsem, violám, rubintom!
Itt az utolsó forintom:
Érted adom ezt is, tubám!
Csak szádhoz érhessen a szám.

Óh csókollak, óh, öllelek!
Míg moccanok, míg lehellek:
Tested tegyék holttestemhez,
És ezt az írást fejemhez:

„Útas, köszönj rám egy pint² bort:
Itt látsz nyúgodni egy jámbort,
Kedves élete párjával,
Csikóbőrös kulacsával!”

A vidám, tréfálkozó Csokonai tér vissza ebben a humoros, népies költeményben. A komikum abból fakad, hogy a költő úgy vall szerelmet kulacsának, mint a kedvesének. Nyelve ízes népi nyelv, de újraéled benne a kollégiumi diákhumor is. A kétütemű, páros rímű nyolcas sorok per-gése jól illik a vidám hangulathoz.

Dorottya vagyis a dámák diadalma a fárságon

RÉSZLETEK AZ ELŐBESZÉDBŐL

... Ez az a Dorottya, mellyel az én poétai literatúránknak ezt a hizakját¹ bétölteni igyekeztem. — Ebben az akció,² vagy a munkálkodás, melyet én a deák fabula után mesézetnek nevezek, egészen költött... költöttek a személyek is, karakterestől³ együtt. Mivel pedig a költésnek főtörvénye a verisimilitudó,⁴ azaz hogy a dologban semmi képtelenség ne legyen, s az olvasó képzelhesse, hogy az megtörténhetett: ezt a törvényt én is szemem előtt kívántam tartani. Hanem mivel a kómikumnak természete megenged egy kis nagyítást, amely tisztességes fillentés a kómikus poétának célját, s az ő munkájának bényomását hathatósabban segíti: én is néha ebből az okból a személyeknek egyes vonásait s a különös történeteket szaporítottam, halmoztam, nagyítottam; hogy így a festés elevenebb és behatóbb legyen; de képtelenségre mégse fajuljon el...

Az én szerzeményemnek interesszéje⁵ áll a nemzeti luxusnak⁶ és elkorcsosodásnak kigúnyolásában, s ifjainknak és leányinknak csintalan, sőt sokszor pajzán mulatságaiknak megbüntetésében. —

¹ Bankjegy, papírpénz.

² Régi ürmérték.

³ Irodalmunknak ezt a hiányát (hézagját).

⁴ Cselekmény (latin).

⁵ Jellemestől.

⁶ Valószínűség.

⁷ Erdekessége.

⁸ Fenyőzésnek (latin).

Mert aki azt gondolja, hogy a kómika poézisnek⁷ célja (már az akár epikus, akár drámai, akár más kisebb darab legyen is) csak az olvasó mulattatására és nevettetésére irányoz: az, ítéletem szerint, hibázik. Bizonyára valamint az egész poézisnek, úgy ennek is fő célja az emberi szív jó vagy rossz, nemes vagy erőtlén, okos vagy bohó voltának előadása, mely által amaszt lelkesíteni, ezt pedig helyre hozni iparkodik. Ezt a nemes célt pedig (kivált a sokaság éránt) nem holmi sikertelen szentenciák,⁸ sem nem az iskolai száraz deklamációk⁹ éretik el az íróval; hanem a nézésre kitett példáknek s a munkálkodásba hozott érzéseknek és indulatoknak van az a behatóbb erejek, mely által a Múzsák boldogítóivá lesznek az emberi nemzetségnek...

Nálam a kómikumnak kútfeje az, hogy a történetet, mely magában nevelés, úgy adom elő, mint nagy és fontos dolgot, hogy a fontosság, és az olvasónak érdeklődése¹⁰ még nagyobb legyen, munkálkodó személyimnek sok gáncsot és akadályt szerzek céljaiknak elérésében, de az akadályokat utoljára egy váratlan eszköz által, sőt isteni közbenjárással háritom el, hogy az addig várakozó és kétkedésbe tétetett olvasót a csomónak feloldása egyszerre lepje és nyugtassa meg. Ez neveli a csodálatosságot is, mely az epopeának¹¹ tulajdona, és amely az én epikus versemben már a történetben magában is megvan, a machinák¹² által pedig szaporíttatik. — Azt mondhatná valaki, hogy jobb lett volna a csomónak kifejtését magából a dologból s magok a munkálkodó személyek által tétetni meg; de egy az, hogy a dámáknak annyi prétenziójáról¹³ tenni emberi erőn felül vagyon, és csak a hatalmas cyprusi istenasszonynál¹⁴ van az a bőségszarva, melyből mindnyáját ki lehessen elégitni, más az, hogy a visszavonást is Eris¹⁵ csinálta, a megbékélést is istenasszonynak volt illő véghezvinni.

Akárhogy ítéljen ezen első igyekezetem felől kedves nemzetem: én azzal nyugtatom meg magamat, hogy jobban szeretek középszerű originál¹⁶ lenni, mint elsőrangú fordító. — Adják az egek, hogy egész nyaláb remekek homályosítsák meg minél előbb ezt az én csekély próbatételemet!

Íráram Debrecenben, Febr. 6-dikán, 1803.

Cs. V. M.

⁷ A komikus költészetnek.

⁸ Ítéletek (latin).

⁹ Kijelentések (latin).

¹⁰ Érdeklődése.

¹¹ Az eposznak, a hőskölteménynek.

¹² A csodás elemek.

¹³ Igényéről, követeléséről.

¹⁴ Venus, a szépség istennője, akinek kedvelt tartózkodóhelye Ciprus szigete volt.

¹⁵ A görög mitológia szerint a viszály istennője.

¹⁶ Eredeti, eredeti író.

Csokonai komikus eposzának — vagy mint ő nevezi: „furcsa vitézi versezetének” — a *Dorottyának* előszava fontos irat irodalomelméleti szempontból. Csokonai, legtudatosabb költőink egyike egész sor korszerű írói elvet fogalmaz meg benne. A valószerűség (végső fokon: a realizmus) igényét hangoztatja, majd a komikus költészet társadalmi célzatát, kritikai jelentőségét és nevelőerejét emeli ki, s a víg eposz lényegét határozza meg máig is érvényesen. Az eredeti művek hívének vallja magát, akárcsak Kármán. Csokonai ezt a bevezetést a *Dorottyá* 1804-es kiadása elé írta 1803-ban.

BEVEZETÉS

Csokonai maga írta komikus eposzának előszavában, hogy költeménye komikumának alapja: a hősi eposz külsőségeinek kisszerű, mulatságos témára alkalmazása. Víg eposzát a téma megjelölésével és a segítségkéréssel kezdi, mint a klasszikus eposzköltők.

Éneklek a fársáng napjait s Dorottyát,
Ki látván a dámák bajos állapotját,
Karnevál' s az ifjak ellen feltámadta,
S diadalmat is nyert pártára únt hada.
Oly lármát, zendülést, viadalt beszélek,
Amilyet nem láttam miolta csak élek,
Amilyet nem említ semmi istória,²
Meg nem merne tenni maga a francia;
Miként inzurgála³ amazon⁴ módjára
Egy nagy dámatábor Karnevál hadára.
Vajha méltóképpen le tudnám rajzolni,
Milyen vitézséggel tudtak ők harcolni,
S miket vittek véghez felforrott mérgekbe. —
Hát férhet ily harag angyali szívekbe?
Igazán, hogy minden századnak a végén
Nagy dolgok esnek meg a föld kerektségén!

Fársángi jó borral habzó butellia!⁵
Melytől a Múzsákban gyúl a fantázia,
Te tölts bé engemet élő spiritussal,⁶
Hadd danoljak harcot én is Enniussal,⁷
És te, Nanét! tőlem szívességgel vedd el,
Ha munkámnak becset szerzek szép neveddel:
Legalább, ha könyvem végig nem olvasod,
Megpróbálhat'd rajta frizározó-vasod...⁸

¹ A farsang megszemélyesítője, Karnevál herceg.

² História, történet.

³ Miként kelt fel, lázadt fel.

⁴ Harcias női nép, amely a monda szerint Ázsiában és Afrikában élt.

⁵ Borospalack.

⁶ A spiritus (latin) szellemet is, szeszt is jelent (szójáték).

⁷ Római költő i. e. III. században, a latin műköltészet atyja.

⁸ A hajszító vas melegségét szokták papírszeleten kipróbálni.

A FARSANGI FELVONULÁS

A víg eposz a továbbiakban előadja, hogy Karnevál hercege (a farsang megszemélyesítője) Budáról Kaposvárra indul. Oda tart Somogy megye nemessége is.

Dob- s trombitaszóval elhagyá már Mérőt⁹
A Fársáng, vívén sok vezetőt, kíséret.
Ki szánon, ki lovon, ki csak gyalogjába'
Örömkurjantással siettek nyomába.
Kiki elővette legcifrább köntösét,
Hogy fitogtathassa magát, pénzét, ösét.
Villog az ezüst kard s az arany paszomány,
Virágzani látszik tőlük a tartomány.
A szépség angyali magyar szűz förmába'
Leszálltak az égből a földi szánkába.
Gyenge szivecskéik előre repesnek,
Hogy még ma tört fognak vetni egy kegyesnek.
Azért rendbe szedvén szemek s orcájokon
A mi csak bájoló s béható azokon,
Köntöseikből is azt vették magokra,
A mi jobban illik egy ily angyalokra.
Szívhalászó hajok drágaköve s tője,¹⁰
Hószín nyakok s fülök aranyos függője,
Rezgő billegéssel a midőn lengenek,
Midőn érző szívben reszketést szerzenek ...
„Álljatok meg! kedves angyalok! álljatok,
Imé egy poéta siet utánatok,

Szánkáitok nyomát lantolva késéri,
Hogy társaságtokba vegyétek, azt kéri.
Öröminneptekeket danolni kívánja:
A ki rá nem hallgat, düljön fel a szánja!"
Így szólék hozzájuk. De rám nem hallgattak,
S helyet valamelyik szánkában nem adtak.
Én hát csak utánok ballagék fáradtan,
S ímé a Pegasus¹¹ előmbe lepattan.
Felugrák e szárnyas paripa hátára,
Felettek repkedtem Mongolfir¹² módjár.
A levegőégnék felső országából
Mindent pontról pontra láttam a szánkából ...

⁹ Kaposmérő község, Kaposvártól nem messze.

¹⁰ Tője.

¹¹ A görög mitológia szárnyaslova, a költők és írók paripája.

¹² A francia Montgolfier-testvérek találták fel a léghajót (1783).

A költő — tréfába rejtett társadalomkritikával — már itt elkülöní magát a pompázó, gőgös, szívtelen nemési társaságtól. A felvonuló farsangi tábor „seregszemléje” során a sok daliás férfi és nő között bemutatja a pártában maradt csúnya vénkisasszonyt, Dorottyát is, aki idős kora ellenére férjhez szeretne menni.

A társaság megérkezik a mulatság színhelyére, a hercegi kastélyba, és először is lakomához lát. Majd Karnevál herceg felolvastatja az anyakönyvből azoknak a neveit, akik házasságra fognak lépni a farsangban. Dorottya nincs köztük (I. könyv).

Karnevál ezután parancsot ad a mulatság megkezdésére.

A TÁNCOK

Megpendül egyszerre Izsák száraz fája,¹
Zengő szerszámokkal kíséri bandája,
Kellemes hangzások a szálát² bétöltik,
Az ifju szíveket örömmre felköltik.
Mindenütt a vendég kezd már örvendeni.
S viszketeges lábát táncra készíteni:
Az únalom s bánat iromba³ szárnyakon
Kirepül lekókkadt fővel az ablakon...

Sem kedvem, sem erőm nincs arra nekem,
Hogy minden sor táncot leírjon énekem.
Az első társaság mihelyt elvégzette,
A rendet a többi új házas követte:
S hogy minden mátka-pár egy-egy táncolást tett,
A szála s muzsika mindennek szabad lett.
Ismét megzendülvén a húron a minét⁴
Ecse kézen fogja madám Cserházynét,⁵
Cserházy helyre áll a szép Belindával,
Opor is Rózsival, a legszebb lánykával:
Negédes⁶ módira léptetik lábokat,
S dupla főhajtással végezik táncokat.

De miként a május mosolygó havában
A természet csendes lévén ő magában,
Tisztára fénylik a nap, vidám a mezőség,
Lassú andalgásban hallgat az erdőség,
Nincs semmi zaj, csupán a madárcák zengnek,

¹ Hegedűje.

² Termet (francia).

³ Tarka (rég magyar szó).

⁴ Minét, menüett: francia eredetű tánc.

⁵ Cserházyné asszonyt.

⁶ Rátartó, büszke.

Vagy a virágok közt étéziák⁷ lengnek
 De felkeveredvén a vídi pusztáról,
 Vagy a Szengellérnek borstermő szirtjáról⁸
 Zablás sárkányán a garaboncás deák,⁹
 Már a forgószéltől csikorognak a fák,
 Ropog a pásztornak kunyhója fedele,
 Kavarog a vetés, a víz habbal tele,
 Egyebütt csendesség látszik völgyön, hegyen,
 Csak ott van fergeteg, ahol ő átmegyén,
 Toll, kóró, falevél, ringyrongy egyetmással,
 Zúg a poroszlopban forgó karingással,
 A megrémült banya teheneket fejet,
 Háza oltalmáért készíti a tejet:
 Ily zavart forgószél tódult a szobának,
 Hogy a hebehurgya langauszhoz¹⁰ fogának.

Opor kilenc anglus kontratáncot¹¹ jára:
 Mégsem szállt lankadtság vagy görcs az inára,
 Olyan derék stuccer¹² nincs is tán Londonban,
 Aki ennyit tudna győzni egy húzomban.

Bongorfi egynéhány személyt öszveszede,
 És alla polacca¹³ a táncnak erede.
 Maga volt a vezér, a többek követték.
 Kik a lengyel tempót emberül megtették.
 Ilyen menést tézsen a springer¹⁴ a sakkban,
 Mikor harmadfelet ugrik a likakban;

Vagy miként a darvak, midőn kikeletre,
 Sereggel elmennek a rétre, ligetre;
 Előre hányt lábbal és billegő nyakkal
 Sétál az első pár a többi darvakkal.

Végezvén a lengyelt, stájerén¹⁵ forognak,
 A szála közepén tipegnek, topognak.
 Így lépked, így kereng Békés vármegyében,

⁷ Meleg tengermelléki szelek.

⁸ Régi babona szerint a boszorkányok évente a Szent Gellért hegyére járnak borsért.

⁹ A garaboncás diákról a nép azt tartja, hogy sárkányon jár, és a forgószél őt támasztja.

¹⁰ Német eredetű társastánc.

¹¹ Allitóltag az angol country dance-ből (falusi tánc). Kedvelt társastánc.

¹² Piperkőc.

¹³ A la polacca (ejtsd: állá polákká): lengyel módra.

¹⁴ Egyik figura neve a sakkjátékban (német), a magyarban a huszár felel meg neki.

¹⁵ Osztrák eredetű társastánc.

Az alföldi magyar gazda szűrűjében
Hét-nyolc nyomtató ló, midőn patkós lába
Tapos a világnak legszebb búzájába.

Jártak galoppátát, straszburgert, hanákat,
Valcerest, mazúrkát, szabácsot, kozákokat.¹⁶
E módi bolondság többre is megy vala,
De a vitéz Bordács végre felszólala:
„Uraim! az urak magyarnak tartanak
Magokat: de ki tót, ki német, ki hanák.
Mért nem táncol magyart az ánglus, francia?
Csak a magyarnak kell más nemzet módija?
Így veszti hazánkat a magunk kárával,
Külső táncsal, nyelvvel, szokással, ruhával.
Mi? hát az uraknak nem jut már eszébe,
Mikor főispánunk béülvén székébe,
A legelső táncot magyaron kezdette,
S minden hazafi szív becsülte érette? —
Nemzeti táncunknak légyen első jussa:
Magyart! ilyen adta vén Jebuzeussa!”¹⁷
Rá rándítja Izsák pengő muzsikáját,
S a palatinusnak¹⁸ elkezdi nótáját.
Minden magyar szívek azonnal buzdulnak.
Ősi természetes lángjaiktól gyúlnak.
Felséges állásba tészik termeteket,
Valódiba szedik férfiúképeket;
Bennük a rátartós gögje Ázsiának
Dísz ad Európa csinos módijának.

Csak a magyar tánc, mely soha sem jára
A jó egészségnek semmi ártalmára,
Mivel mérsékelve mozgatván bennünket,
Frissíti elménket, testünket, vérünket.
Csak a magyar tánc az, mely díszesbbé teszi
Az embert, és soha hívságra nem veszi,
Mert ha csak vitézi módra nem öltözött,
S ha nincs sarkantyúja, csúf a többi között.
Csak a magyar tánc az, mely bír oly érdemmel,
Hogy legjobban egyez a szűz szeméremmel,

¹⁶ Galopp: gyorstánc. — Sztraszburger: straszburgi tánc. — Hanák: a morva nép népies magyar neve; itt morva tánc. — Valcerest: valcert, keringőt. — Mazsurka: lengyel tánc. — Szabács: délszláv tánc.

¹⁷ Jebuzeusok: bibliai nép; a kifejezés voltaképp tréfás szidalmazás.

¹⁸ Palatinus: nádor; itt régi magyar tánc.

Mikor sok külföldi táncban a módosság,¹⁹
 S a legüríbb fogás, legnagyobb pajkosság. —
 Nemes magyar táncom! ki ősi nyelvünkkel
 S ruhánkkal jöttél ki dicső nemzetünkkel,
 Ki európai finnyás lakhelyeden
 Máig sem szenvedtél mocskot szépségeden,
 Ázsiai színben fénylik nemességed,
 S még a módi sem tett alacsonnyá téged;
 Ím a külső népek bámulják díszedet,
 S tulajdon nemzeted nem becsül tégedet!...

Eris, a viszálykodás istennője megirigylí a vendégsereg jókedvét. Beszáll a kastélyba, fánk alakjában Dorottya tányérjára kerül, és a vénkisasszony gyanútlanul megeszi. Hatására kegyetlen haragra gyullad, s elhatározza, hogy vagy férjhez megy, vagy rettenetes bosszút áll a férfiakon. (2. könyv). Tervének megvalósítására összehívja a dámákat, s harcra tüzeli őket a férfiak ellen.

A feltüzelt dámák nevében Rebeka Karnevál kiadatását és az anyakönyv elégetését követeli a férfiaktól. Miután kérését elutasítják, Dorottya seregbe szervezi a dámákat, és megindítja a támadást a férfiak ellen.

A DÁMÁK TÁMADÁSA

...Seregét Dorottya mindjárt öszveszedte,
 S egy rendes ármáda¹ formájába vette. — —

...„Most már eljött a perc, így szóla nyájához:
 Hiv barátináim! kezdjünk a munkához.
 Csak bátran! velünk lesz a bosszú s szerelem.
 Menjünk! már zsebemben van a győzelem.”

E szókra Testilis² felveszi kezébe
 A sereg zászlóját, melynek a végébe
 Lengő pántlikákkal körül koszorúzva
 Tintukkal³ bodrozott főkötő volt húzva.
 Az apróbb zászlók is lobognak szép sorral,
 Kiken Vénus látszott, bölcsővel s Ámorral. —
 Megindul a sereg; a selymek suhognak,
 A pádimentomon⁴ a cipők topognak:
 Szikráztak a tüzek a dáma-szemekben,
 Keblekben kurázs⁵ van, fegyver a kezekben:

¹⁹ Divat.

¹ Hadsereg.

² A nők egyike (ejtsd: tesztilisz).

³ Finom vászon, batiszt.

⁴ A padlón (latin).

⁵ Bátorság (francia).

Hárnádel,⁶ strikknádel,⁷ ördögpokol-nádel,
Melynek külön nemét ma sem számlálnád el.
Almaevő kis kés, etűiz bicskia,⁸
Szemnyilak, csókcsákány, mosolygásfringia.⁹

Dorottya s a rúdon függő díván megett
Fa hadi-muzsika gyújtá a sereget.
Lizette, a szépen hárfázó Lizette
A lyányok farsangi marsát¹⁰ elkezdette.
Mellette a nótán tíz hárfá hangozott,
Húsz tambura s doromb¹¹ akkompanyírozott.¹²
Mások vagy letörvén a butellák alját,
Azzal trombitálják a Lizette dalját,
Vay holmi nagy smukkos katulyát¹³ tartának,
S két frizőr fűsűvel¹⁴ azon dobolának.
Az egész ármáda danolta a marsot,
S úgy tették hangjánál a truppok¹⁵ a marsot.
Éris pedig szive teljes örömében
Felemelvén magát pudlis szekereben,¹⁶
Titkos kacajok közt lebegett felettek:
S denevérnimfái¹⁷ körülte repkedtek.

Mikor a nagy korpus¹⁸ a szálába kijött,
Már az avantgárda¹⁹ Karneválra ütött,
A pajzán Freycorság²⁰ ötöt megtámadta,
Ki kezét, ki haját s köntösét rángatta.
Lármás csivogással mind rá kezdtek esni:
Maga volt, s oltalmat nem tudott keresni.
Így jár az a szegény bagolyfi is éppen,
Ki elhagyja enyhős odvát délközépen.
Mihelyt a madarak látják, körülveszik,
Akármerre fordul, meg nem menekszik:

⁶ Hajtű (német).

⁷ Kötőtű (német).

⁸ Kis női kés.

⁹ Fringia: finom acélból készült kard.

¹⁰ Indulóját.

¹¹ Fogak közé vett egyszerű vaseszköz, mely ujjal pengetve hangot ad.

¹² Kísért (francia).

¹³ Ekszeres skatulya, doboz.

¹⁴ Fodrászfűsűvel (francia).

¹⁵ Csoportok, csapatok.

¹⁶ A szekeret kis pudli kutyák húzták.

¹⁷ Denevértündérek.

¹⁸ Testület, csapat (latin).

¹⁹ Az elővéd (francia).

²⁰ Szabadcsapat (ejtsd: frejkorság).

Míg a kányák űzik, a csókák csácsognak,
Cseveg a sok veréb, a varjak kárognak,
Csufolja, csipkedi, rángatja mindnyája,
Tele a tollával mindeniknek szája ...

A harc már hosszú ideje folyik, amikor a férfiak daliás fővezére,
Opor hadicselt eszel ki. (3. könyv.)

OPOR CSELE

... Opor, hogy már végét vesse a csatának,
Egy új stratagémát¹ gondolt ki magának,
Mellyel minden trüppöt zűrzavarba tégyen,
S Dorottya, a vezér, tehetetlen legyen.
Annyi sok hatalmas szemmel és szablyával
Szemközt állván, így szólt felséges orcával:
„Halandó angyalok! kedves szép ellenség!
Kiket bennünk ural minden érzékenység,
Kik bírván szívünket a természet jussán,
Törvényt szabtok nekünk szépségtek trónussán,
Hogy ellenkezhetnének tovább tivéletek?
Itt a kéz! itt a szív! csakhogya békéljete.
Tudjuk, miért vagytok haragban erántunk;
Mert véletek nagyon hidegképpen bántunk:
Nohát ezen vétkünk jóvá tételére
Én, mint a fársángi tábor fővezére,
Még ma egy kisasszonyt kívánok elvenni;
S tudom, vitézim is, mind így fognak tenni. —
De én annak adom cserébe szívemet,
Aki legelőször megcsókol engemet.”

Édes kotlós anyjok egy kotyogására
Hogy fut a sok csirke egy szem gabonára:
Minden kisasszonyok akként tódulának
Legelső csókjára Opor orcájának. —
Senki sem ügyelt már zászlóra vagy sorra:
Isten hozzád jó rend! hajde² mind Oporra!
Sintúgy rúgták egymás cipellője sarkát,
Tapodták, hasgatták egymás sleppje³ farkát;

¹ Hadicsel.

² Gyerünk! Rajta!

³ Ruhauszály (német).

Az elsők hátrálták az utólmenőket,
 A hátulsók visszahúzták az elsőket;
 Lármáztak, zajgottak, porfelleget vertek,
 Asztalt, széket, bőgőt, cimbalmot levertek.
 Tört a pohár, palack, tányér, táca csörgött;
 Ugattak a pudlik: ajtó, ablak zörgött.
 Ifjúként szaladtak még a vénlantok⁴ is.
 Sem hadnagy, sem svadrom,⁵ sem rend. Sőt magok is
 A dívánt emelő szűzek elfutának,
 S keze, lába kitört marsal Dorottyának ...

Dorottya most végrendeletét kezdi diktálni. Ennek legérdekesebb részében a költőre is „fundust (földbirtokot) hagy”.

DOROTTYA VÉGRENDELETE

Továbbá, ha ama költő jó kedvébe,
 A ki most itt múlat ebb' a vármegyébe,
 Leírná a dámák mellett tett harcomat,
 S hattyúi szárnyain zengné halálomat;
 Minthogy, a mint mondják, eddig minden nagyok
 Üresen bocsáták: néki fundust hagyok.
 Lencseni¹ kertemet mezei házommal,
 Minden bankóimat az egész smukkommal²
 Adják néki: ebből holtig elverselhet ...

A jegyzetben Csokonai ellentmond Dorottyának, és gúnyosan felsorolja, kiktől kapott néhány aranyat verseiért. Közben a nők mégis foglyul ejtik Karnevált. Erre Dorottya feléled, az anyakönyvet elégettet, Karnevált pedig meg akarja büntetni. Ekkor azonban megjelenik Vénus, a szerelem istenasszonya, s a dámákat megfiatalítja és megszépíti. A gyönyörűvé ifjult Dorottyát maga Opor veszi feleségül. (4. könyv.)

1799

A szemelvények nemcsak Csokonai komikumára adnak jó példákat, hanem stíluskeverésére is. A *Dorottya* nyelvében a tréfás, sokszor pajzán diáknyelv, a finom rokokó és a népi nyelv vegyül össze, és — a korabeli társalgás nyelvét követve — sok idegen szó is előfordul.

⁴ Aggszűzek, vénleányok.

⁵ Század (francia).

¹ Puszta Somogy megyében.

² Ékszeremmel (német).

A békesség és a hadi érdem

(Részlet)

... Megzendül egyszerre örömlármával az ekhó,
Pest palotái között a népnek tengere zúg-búg,
Hempelyeg és muselin¹ habokat tol az újpiac öblén;
A Gyulay grófnak seregéből szittya vitézink
Innapi pompával fogtak helyet; óh deli látás!²
Szívemelő jelenés! a lelkes tarka spalírok,³
A bajuszos stauták⁴ mely szép hadi rendbe ragyognak.
Jámbor zörgéssel csördül azon egy minutában⁵
A puskapromenád,⁶ a trombita türt reze tördelt
Hangra ropog, közzé zendülnek az erdei kürtök,
S a buta rézdobokon fabotok repedeztetik a bőrt.
Sír a lány klarinét, dobog a dobok apja gorombán,
S a csörgők nesze közt fenekét veri, dőngeti tölgygomb.
Akkordál' öblös hangon a tompa fagótnak
Réz nyaka. Most egyedül ábrándozik egy vagy két hang,
Majd pedig egybezarva zsi bonganak s a megeresztett
Trombita-dob-sípszó harsog, kopog, énekel, ordít,
S a csengő tányért némítja a tábori tambur.⁸

Csokonai nagyszerű stílusművészetének példája ez a kis versrészlet. Maga a vers alkalmi költeménynek készült. Csokonai ezt írta a cím alá: „Ezt a töredéket dolgoztam. Pesten. 1801-ik eszt., mikor az oda való nagy piacon nádorispán ő hercegsége a Terézia vitézi rendének keresztjeit az érdemes hadi tiszteknek nagy pompával kiosztotta.” (A Mária Terézia-rend a legmagasabb katonai kitüntetések egyike volt.) A költemény értékét azonban nem az alkalom, hanem a felvonuló pesti nép pompás rajza és a katonazenekar költői megörökítése adja meg. A pesti néptömeg utcai hömpölygését a finom, lány muszlin-szövet hullámszához hasonlítja a költő, és a katonazene minden árnyalatát érzékeltetni tudja a hangutánzó és hangfestő szavak, alliterációk, trocheusok és daktilusok bravúros játékával.

Jegyzet az Anakreoni dalok-hoz

Hogy sok jó magyar szavaink némelly jó magyarok előtt is esméretlenek; annak oka az, hogy az olyan szó a több vármegyékben feledékenységből menván, mai napon, mikor nyelvünkre job-

¹ Atlátszó, finom szövet (Francia szó, ejtsd: muszlin.)

² Pényes, szép látvány.

³ Sorfalak (francia)

⁴ Szobrok (latin); a szobortermetű, mozdulatlan katonákra érti.

⁵ Percben, pillanatban (latin).

⁶ Puskás díszszemle, fegyveres felvonulás.

⁷ Megegyezik: összhangzóan illeszkedik a zenekar játékába.

⁸ Dob, dobos (francia).

Van kezdünk ügyelni, csak néhol és talán a legegügyűbb magyarok közt maradt meg. Más részről, azt is sajnálva kell tapasztalni a vizsgálódó és mindent megolvasni kívánó magyarnak, hogy régi törzsszavaink a szokásból kimentek, és vagy csupán csak ivadéjaikban élnek: vagy egész familiástól együtt magvok szakadt: a minek legfőbb okai azok a gyarló fordítók, kik a (kivált hajdan nyomorék) deák és egyéb eredeti munkák körül, nem az idegen nyelvet a miénkre, hanem a miénket akarták amannak a kaptájára¹ szorítani. Magyarjaim! Literátorok!² ne csak a külföldi írókat olvassátok, hanem keressétek fel a rabotázó együgyű magyart³ az ő erdeiben és az ő Scythia pusztáiban, hányjátok fel a gyarló énekes könyveket, a veszekedő prédikációkat, a szűr bibliopoliumon⁴ kiterített szennyes románcokat,⁵ hallgassátok figyelemmel a danoló falusi leányt, és a jámbor puttonost; akkor találtok rá az Árpád szerencsi táborára, akkor lelitek fel a nemzetnek ama mohos, de annál tiszteletesebb maradványait, a melyeket az olvasott és utazott uracskáknak társágában haszontalan keresnétek...

1803

Csokonai az *Anakreoni dalok* 1803-as kiadásához írta jegyzetben ezeket a sokat idézett sorokat, amelyek őt mint a népi nyelv és költészet őszinte megbecsülőjét állítják elének. Ezen a nyilatkozaton azt a fejlődést is lemérhetjük, amellyel a népköltészetet a felvilágosodott ész fölényével még lenéző Csokonai az 1700-as évek végére a népköltészet nagyra-értékeléséig és felhasználásáig jutott el. Ezzel a fejlődéssel párhuzamosan mélyült el és tudatosodott magyarsága, hazafisága is.

Tüdőgyulladásomról

Fenn lengő hold! nézd, mint kínlódom,
 Mondd meg nekem, hol fekszem én?
 Ágy-é, amelyben hanykolódom,
 Vagy a koporsó az szintén? —
 Nem! — Csónak ez, mely jaj, a kétes
 Remény és biztos félelem,
 S az élet és halál setétes
 Hullámjain lebeg velem.

¹ Kaptafájára, mintájára.

² Írók (latin).

³ A robotoló (dolgozó) egyszerű magyart.

⁴ Ponyván.

⁵ Itt általában a népi költészetre utal Csokonai. A románc elbeszélő elemekkel vegyes, érzelmes dalfajta volt.

Fojtó szirokkóknak¹ hevétől
Asznak² tüdőhólyagjaim,
S a kriptáknak fagyos szelétől
Borsódnak minden tagjaim.
Szívem megett egy láthatatlan
Kéznek nyila belőve áll,
S mellyem csontboltján irgalmatlan
Sarkával rúgdos két halál.

Hová ütődöm az habokba?
Haj! mely szörnyű hányattatás!
Most a kupresszusos³ partokba,
Hol rémlet ül s jéghallgatás;
Majd a túlsó part lejtőjébe,
Honnan barátság szózatit
Hallok a plátánok berkébe,
S örömszerszámok hangzatit.

Innen savanyú azótjokkal⁴
Pusztás barlangok fojtanak;
Amonnan kerti balzsamokkal
Hígabb szellők újítanak.
Fülok, lehellek; fázom, gyúlok,
Vagy egy kivégez már, vagy más,
Ájúlok, érzek, és ocsúlok:
Haj! mely szörnyű hányattatás!...

Ki vagy te, ki hósín leplekbe
Felém mosolygva közelítsz.
S a partról e szagos berekbe
Áldott jobbodon felsegítsz?
Te, földi biztossa az égnek,
Arany gyógyulás! Te a nagy
És bölcs teremtető tehetségnek
Halandó leánya! te vagy.

Te illetéd rózsás újjoddal
Mellemnek rokkant boltjait,
S elindítád pillantásoddal
Az élet dobbanásait.

¹ Heves, meleg déli szél Olaszországban.

² Kiszáradnak, összezsugorodnak.

³ Ciprusok.

⁴ Nitrogénjükkal (elavult).

Már lelkem új fönix⁵ módjára
A lángok közül éledez;
S gyengült újjom pattanására
Kis lantom újra zengedez.

De te repülsz? — mind tűnnek — mennek —
Minő derülés ez, nagy ég?
Sándorffym⁶ ül ágyamnál... s ennek
Köszönhetem, hogy élek még?
Zendülj, ekhózz,⁷ esti csendesség!
A hála engem dalra ránt.
Telj bé, kettős szent köteleesség
Az orvos és barát eránt!

1804

Csokonai nagy versei közül való ez a hattyúdal is. Egy emberi állapot művészi, megrázóan realista megörökítése avatja remekké. Igazi költőre vall, hogy amint kissé jobban érzi magát, azonnal megszólaltatja lantját.

JOHANN WOLFGANG GOETHE

1749—1832

Vadrózsa

Rózsát lát meg egy legény,
vadrózsát a réten;
szép, akár a hajnalfény,
fut a fiú könnyedén:
erre vágyik régen.
Piros rózsza, rózsaszál
vadvirág a réten.

Fiú szól: Letörlek én,
vadvirág a réten!
Rózsza szól: Megszúrlak én,
nyúlhatsz százszor is felém:
nem szakítsz le mégsem!
Piros rósza, rózsaszál,
vadvirág a réten.

A fiú letépi már
a rózsát a réten;
jajgat, szúr a rózsaszál,
tolvajával szembeszál,
nem menekszik mégsem...
Piros rózsza, rózsaszál,
vadvirág a réten.

⁵ Az egyiptomi regében sas alakú madár, amely 500 évenként elégeti magát, és hamvaiból megfiatalodva újra él.

⁶ Csokonai barátja és kezelőorvosa.

⁷ Visszhangozz!

A bájos kis verset Goethe valószínűleg egy népi dal ihlete nyomán írta meg, abban a korszakban, amikor költőbarátjával, Herderrel együtt lelkesedett a népköltészetért. A vers formája, népi jelképei, refrénje is a népdalokra emlékeztet.

A Tündérkirály *ERLKÖNIG*

Ki vágat éjen s viharon át?
Egy férfi, lován viszi kisfiát.
Úgy védi, takarja: ne vágja a szél,
átfogja a karját: ne érje veszély.

„Fiam, mért bújsz így hozzám? Mi bánt?”
„Nem látod, apám, a Tündérkirályt?
Fején korona, palástja leng...’
„Fiam, ott csak egy ködfolt dereng.”

„Szép gyermekem, gyere, indulj velem:
sok tarka virág nyílik a rétemen.
Tudok csudaszép játékokat ám
s ad rád aranyos ruhákat anyám.”

„Nem hallod, apám, a halk szavakat?
A Tündérkirály hív, suttog, csalogat...’
„Fiacskám, csendbe maradj, — ne félj:
a száraz lomb közt zizzen a szél.”

„Szép gyermekem, jöjj velem, azt akarom;
megládd: lányaim várnak nagyon, —
táncolnak is ők, ha a hold idesüt
s majd álomba ringat gyöngé kezük.”

„Hát nem látod... ott — nem látod, apám:
a tündérlányok már várnak reám —’
„Fiam, fiam, én jól látom: amott
a redves fűzfák törzse ragyog.”

„Úgy tetszel nekem, te drága gyerek!
Mondd: jössz-e velem, vagy elvigyelek?”
„Édesapám, ne hagyj... ne — megállj:
megragad — elvisz a Tündérkirály...”

Megborzad a férfi, hajszoja lovát.
Fel-felnyög a gyermek, s ő nyargal tovább,
megérkezik, teste-lelke sajog:
ölében a kisfiú már halott.

Goethe egyik legismertebb balladája. Német népi mondát dolgoz fel, de a műköltő szerkesztő és lélekábrázoló tudatosságával. A veszélyt és halált hozó csalfa démonokról, tündérekéről szóló néphit a halálvágy és a halálfélelem mélységeinek művészi ábrázolására adott alkalmat Goethének.

Vándor éji dala

Németül:

WANDERERS NACHTLIED

Über allen Gipfeln
Ist Ruh,
In allen Wipfeln
Spürest du
Kaum einen Hauch;
Die Vögelein schweigen im walde.
Warte nur, balde
Ruhest du auch.

1780 őszén Goethe kirándult a Thüringiai Erdőben egy hegyre, s a kilátótorony deszkafalára írta, kedvesére gondolva, ezt a verset. A természet esti elpihenésének s a gyöngéd szerelem érzésének az a leheletfinom ábrázolása sok költőnket ihlette a vers lefordítására. Az eredeti vers tömörsége, művészi hang- és hangulatfestése, tökéletes rímei kemény próbára tették műfordítóinkat.

Érdemes tanulságul szolgál az öt magyar fordítás egybevetése. A német eredetiben nincsen egyetlen diszítő jelző sem. Szó szerinti fordítása így hangzik:

Minden hegyesúcson
Nyugalom,
Minden facsúcson
Alig érzel
Fuvallatot;
A madárcák hallgatnak az erdőben.
Várj csak, nemsokára
Te is pihensz.

Kosztolányi Dezső fordítása:

A sziklatetőn
tompá csönd.
Elhal remegőn
odafönn
a szél lehellete is.
Madárka se rebben a fák bogára,
várj, nemsokára
pihensz te is.

Tóth Árpád fordítása:

Immár minden bérce
csend ül,
halk lomb, alig érzed,
lendül:
sóhajt az éj.
Már búvik a berki madárka,
te is nemsokára
nyugszol, ne félj.

Móricz Zsigmond fordítása:

Ott nyugszik a csúcsokon
a csend.
És itt a lombokon
alig leng
szellő, ha sejted is.
Az erdőn is hallgat a kis madár,
várj csak, nemsokára már
megnyugszol te is.

Szabó Lőrinc fordítása:

Csupa béke minden
orom.
Sóhajnyi szinte
a lombokon
a szél s megáll.
A madár némán üli fészket.
Várj; a te békéd
sincs messze már.

Képes Géza fordítása:

Fenn a hegyek ormán
csend ül;
az erdő lombján
nem rezdül
már semmi nesz.
Hallgat a fán a madárka, —
várj; nemsokára
te is pihensz.

Vándordal

Le a csúcsról, föl a dombra
s szerteszét a völgyeken,
mintha széles szárny suhogna,
mintha szökne énekem;
de a szükségből erednek
böles öröm és vig tanács;
hát munkába ved szerelmed,
életedet tetterre váltsd!

Mert a kapcsok szétszakadtak,
törve van a bizalom;
és nyitjára hogy akadjak,
milyen végzet átka nyom,
mért kell válnom, vándorolnom,
mint az özvegy, búban itt,
sorsomat terelve folyton
egytől újra másikig?

Ne maradj sohase vesztég!
Bátran ki, szabadba fel!
Kar és kéz míg el nem tesped,
Mindenütt otthonra lel.
Hol a nap rá fényesen süt,
szívünk veszti bánatát; —
hogy magunkat belevessük,
azért van a nagy világ!

A lendületes kis költemény remek kifejezője egyrészt Goethe változatos, gazdag életének, másrészt férfias életfelfogásának. Mintha szentimentális regényhősének, Werthernek az öngyilkosságával magából is kiirtotta volna a tehetetlen álmodozást, a szerelmi tragédiát — az életben a mozgást, a munkát, az élményeket, az örök tevékenységet becsülte a legtöbbre. A saját sorsából általánosított fő mondanivalót a vers utolsó két sora foglalja össze tömören.

Werther

(Részlet)

Olyan kellemetlenségben volt részem, amely még majd elűz innen. Az ördög vinné el, csikorgatom a fogam mérgemben! Nem lehet jóvá tenni, de mégis egyedül ti vagytok az okai, akik ösztökéltetek, hajtottatok és kínoztatok, hogy olyan állást vállaljak, amelyhez nem volt kedvem. Most legalább megkaptam! Most legalább ti is megkaptátok, és nehogy azt mondhassa, hogy túlhajtottságommal rontok el mindent, ime tisztelt uram, itt a történet, egyszerűen és pontosan, mintha csak egy krónikás írná fel. C. gróf szeret engem, kitüntet, ez ismert dolog, ezt már százszor mondtam neked. Nos, tegnap nála voltam ebéden, épp aznap, amikor este összegyűltek nála a hölgyek és urak, az a nemes társaság, amelybe mi alárendeltek nem vagyunk valók. Sose gondoltam ugyan rá, és sohasem is, tűnt ez fel nekem. De jó! Ebédelek a grófnál, s ebéd után fel és alá sétálunk a nagy teremben. Beszélgetünk, később B. ezredes is csatlakozik hozzánk. Azután szállingózni kezdenek a vendégek. Isten látja a lelkem, nem gondolok semmire. Belép a főkegyelmes von S.-né férjével s libuska lányával, szokásos főnemesi szemmeresztéssel és orrfintorgatással. Minthogy szívemből utálok ezt a fajzatot, éppen ajánlani akartam magam, és csak arra vártam, hogy a gróf megszabaduljon utálatos fecsegésüktől, amikor belépett B. kisasszony. Szívem mindig kitárul egy kicsit, ha látom, ezért maradtam, és széke mögé álltam. Csak kis idő múlva vettem észre, hogy nem olyan nyíltan beszél velem, mint máskor, s mintha zavarban is lett volna valamennyire. Ez feltűnő volt, úgyhogy azt gondoltam: „Ő is csak

olyan, mint ez az egész népség." El akartam menni, de mégis maradtam, mert szerettem volna mentséget találni számára. És nem is tudtam hinni magamnak és reméltem, hogy szól hozzám egy jó szót — és gondolj, amit akarsz. Közben egyre többen jönnek. Megérkezik F. báró, I. Ferenc koronázásának idejéből való öltözetében. Majd R. udvari tanácsos, akit hivatalára való tekintettel von R. úrnak hívnak itt, süket feleségével együtt. De majd elfelejtettem a rosszul kiállított J.-t. Ennek az a szokása, hogy ó-német ruházatát újdívatú rongyokkal foltozza meg. Tömegesen érkeznek, közben beszélgetek néhány ismerőssel, akik mindnyájan igen szűkszavúak. Azt gondoltam — és csak B. kisasszonyra figyeltem. Nem vettem észre, hogy a nők a terem végén összesúgtak, hogy a férfiak átvették a sugdolózást, s hogy von S.-né beszélt a gróffal. (Mindezt B. kisasszony mondta el nekem később.) Végre a gróf felém jött, egy ablakmélyedésbe vont és így szólt: „Ön ismeri csodálatos viszonyainkat; úgy látom, a társaság elégedetlen, hogy önt itt látja. Semmiképpen sem szeretném...” „Kegyelmes uram” — vágtam a szavába — „ezerszer bocsánatot kérek. Korábban kellett volna erre gondolnom, de ön megbocsátja nekem ezt a következtelenséget. Már korábban ajánlottam volna magamat, valami gonosz szellem azonban visszatartott” — fűztem hozzá mosolyogva és meghajoltam. — A gróf oly bensőséggel szorított velem kezét, amely önmagáért beszélt. Erre finoman kiosontam a finom társaságból, kint egy kabriolettbe¹ ültem, és M.-be kocsiztam, hogy lássam ott a dombról, hogyan nyugszik le a nap, és hogy Homérosból elolvassam azt a nagyszerű éneket, amikor a derék disznópásztor megvendégeli Ulixest.² És ez nagyon jólesett.

Este visszatérek vacsorázni. A néhány ember, aki a vendéglői szobában volt, visszahajtotta az asztalkendőt és kockázott. Ekkor belép a becsületes Adelin, rám néz, leteszi kalapját, hozzám lép, és csöndesen így szól: „Kellemetlenséged volt?” „Nekem?” kérdeztem. „A gróf kiutasított téged a társaságból.” „Vigye el őket az ördög” — válaszoltam — „örültem, hogy végre friss levegőt szívhatok.” „Jó, hogy könnyedén veszed. Csak az bosszant, hogy már mindenütt beszélnek.” Ekkor kezdett csak a dolog piszkálni. Azt gondoltam, hogy aki csak az asztalhoz jött, ezért nézett rám. És ez nagyon felzaklatott.

Ma már mindenütt sajnálják, bárhova megyek is. Hallottam, hogy irigyeim ujjonganak, és azt mondják: így jár, aki nem fér a bőrébe, aki kevéske kis esze miatt nem tudja, hova tegye magát, és aki azt hiszi, számára nincsenek korlátok. De minek is beszéljek ezekről az alávaló fecsegésekről — mikor legszívesebben kést már-

¹ Négy- vagy kétszemélyes könnyű kocsi.

² Homérosz Odisszeája főhősének neve.

tanék a szívembe. Beszélhetnek ugyan nekem önállóságról amennyit akarnak, de azt az embert szeretném látni, aki képes eltűrni, hogy csirkefogók akkor beszéljenek róla, amikor előnyben vannak vele szemben. Ha csak üres fecsegés volna, könnyen semmibe lehetne venni.

Szemelvényünk a regénynek az a részlete, amelyben a polgári Werthert kiutasítják az arisztokrata társaságból. A részlet polgári szemlélettel merészen bírálja az arisztokráciát.

Faust

(Részletek)

MARGARÉTA A BÖRTÖNBEN

MARGARÉTA: Hát te vagy az? Te vagy? Nem ámitás?

FAUST: Én, én. Jöjj hát!

MARGARÉTA: Intesz, s lehull a lánc,
öledbe kapsz, mint hajdanán.

Hogy van, hogy tőlem vissza nem riadsz?

S tudod, ki az, kit megszabadítasz?

FAUST: Jöjj, jöjj! A hajnal már dereng.

MARGARÉTA: Anyám megöltem, gyermekem
vízbe vetettem,

az égtől kaptuk őt mi ketten.

Te is... Te vagy! Nem, nem lehet!

Add a kezéd! Kedves kezéd!

Nem álmodom tehát! De mért oly nedves?

Töröld le! Miféle nedv ez?

Ember vére?

Mit tettél, isten nevére!

Ne forgasd kardod itt,

esedezem!

FAUST: Ami elmúlt, a múlté, elveszítesz,
ha nem jössz velem.

MARGARÉTA: Nem, élned kell, ha mondom!

S a sírokat ott a dombon

gondozni neked kell,

majd reggel;

legjobb hely anyámé legyen,

a bátyámé közelében,

s enyém odébb, de

ne messze, mégse!

S pihenjen gyermekem jobb keblemen.
 Más ugyse feküdne le mellém!
 Megbújni a kedves mellén
 oly nagy boldogság volt valaha!
 Nem érzem többé, csak olyanformán,
 mintha magam ráderőszakolnám,
 kezéd meg visszataszítana;
 s mégis te, vagy s jóságod végtelen.
 FAUST: Ha érzed ezt, jöjj hát velem!
 MARGARÉTA: Odaki?
 FAUST: A szabadba.
 MARGARÉTA: A halál, aki hí?
 A sír, ami vár? Legyen!
 Innét az örök nyugvóhelyig,
 tovább lépést se megyek.
 Elmész? Henrik, mehetnék bár veled!
 FAUST: Jöhetsz! Csak akarj! Az ajtó nyitva áll.
 MARGARÉTA: Nem mehetek; a végzet rámtalál.
 Meneküljek? Lesnek rám odakinn.
 Oly szörnyű jární koldúskereszttel,
 hát még rossz lelkiismerettel!
 Oly szörnyű bolyongani idegenben,
 s végül mégis elfognak engem!
 FAUST: Veled maradok.
 MARGARÉTA: Eredj! Eredj!
 Mentsd meg gyermekedet!
 Menj! Mindig tovább
 a patak mentiben
 a bürün át,
 érdő mélyire,
 balról, hol áll a gát,
 s a tó.
 Ragadd meg, ó!
 Föl fog merülni,
 még rugdos, még kapdos,
 jaj, mentsd meg őt!
 FAUST: Térj hát magadhoz!
 Egy lépés és szabad lehetsz!
 MARGARÉTA: Kerüljük el csak a hegyet!
 Édesanyám ül egy kövön,
 lúdbőrös lesz a testem!
 Édesanyám ül egy kövön,
 s fejét ingatja resten;

nem bólint, nem biccent, a feje nehéz,
úgy elaludt, többet fel se néz,
átaludta örömünket.
Boldog idők, hová tűntek!

FAUST: Jó szó, kérés: hiába minden?
Akkor hát elhurcollak innen.

MARGARÉTA: Hagyj! Nem tűnök én erőszakot!
Gyilkos kézzel hozzám ne érj!
Hiszen mindent megtettem kedvedért.

FAUST: Dereng a nap. Szívem! Szívem!

MARGARÉTA: A nap! Igen! Éled a végső nap sugara!

Ma lettem volna ara!
Hogy nálam voltál, senkinek se mondd.
Koszorúm leesett!
A baj megesett!
Még látjuk egymást, de nem
a tánchelyen.
Nesztelenül tolong a tömeg.
Tele utca, tér,
harang zenél,
bíró a pálcát most töri meg.
Meggötnek, fölcibálnak,
a vérpad rossz fokain!
S a nyakakon sajog a bárdnak
éle, míg enyémre suhint.
S most néma sír a világ!

FAUST: Ó, jaj, mért is születtem!

MEFISZTÓ *(megjelenik odakinn)*:
Hé! elvesztek mind a ketten.
Ne tétovázz, ne vitázz! Odakinn
bokáznak jó lovaim,
a reggel már dereng.

MARGARÉTA: Föl a föld alól mi leng?
Ó az! Üzd el hamar!
E szent helyen ő mit akar?
Engem!

FAUST: Jöjj, nem vagy veszve még!

MARGARÉTA: Ítéld isten! Életem tiéd!

MEFISZTÓ *(Fausthoz)*:

Jössz, vagy maradsz? Tovább nem várhatok.

MARGARÉTA: Ments meg, atyám! Tiéd vagyok!
Ti angyalok, ott a mennyben
védelmezőn vegyetek körül engem!

Henrik! Borzadok tőled.
MEFISZTÓ: Mérlegre került!

HANG (a magasból):
S megmenekült!

MEFISZTÓ (Fausthoz):
Ide s előre!
(Fausttal együtt eltűnik)

HANG (belül elhalón):
Henrik! Henrik!

Első szemelvényünk az I. rész zárójelenetét mutatja be. Faust ki akarja szabadítani a börtönből Margarétát, de tehetetlen a leány ébredő lelkiismeretével szemben.

FAUST MONOLÓGJA

FAUST: A hegy felé nyúlt lábvidék
Új földjeinkre kórokat lehel;
Azt is le kell csapolni még,
A legnagyobbat végül érjem el.
Millióknak szerzek nem biztos teret meg,
De kellőt dolgos, szabad embereknek.
Termékeny zöld mező; a nép s az állat
Legújabb földén jót hamar találhat,
Megszállva mind a halmot egyaránt,
Melyet merészek dolgos karja hányt.
Belől egy édenkert, kívül pedig
Dühödt ár csapjon a gátperemig;
Betörni készen moshat rajta léket,
Közbuzdulása tömje el a népnek.
Igen, eszem egészen erre tért meg.
Ez a végbölcsesség csupán:
Az érdemel csak szabadságot, éltet,
Ki érte küzd nap nap után.
Csupa derék nép vész közt élje itt
Gyermeki, férfi és agg éveit.
Ha látnám, mint nyüzsg szüntelen
Ilyen szabad nép e szabad helyen,
Rászólanék a pillanatra:
Oly szép vagy, óh maradj velem!

Második szemelvényünk a II. rész 5. felvonásából való. Faust megöregedett és megvakult. Mefisztó végigkísérte már a „kis” és a „nagy” világon, de még nem tudott neki olyan pillanatot nyújtani, amelyhez

így szólhatna: „Maradj, oly szép vagy!” Faust a császártól egy mocsaras tengerpartot kap. Hozzáfog a mocsár lecsapolásához, képzeletében látja földjének jövő képét, és ekkor mondja el szemelvényünkben közölt híres monológját. Ezek a sorok tartalmazzák az egész mű végső eszmei mondanivalóját.

KAZINCZY FERENC

1759—1831

Levél Kis Jánosnak

(Részlet)

Regmec, 1793. július 28.

... Pályánk sok és nehéz munkát kíván, de boldog tájakra vezet, s már a menés gazdag jutalma magának. Mi szép, midőn oly virágot látunk teremni kezeink alatt, amiket másoknál kedvellettünk, másoknál irigylettünk volna! Mi szép, midőn szeretettel látjuk felénk közelíteni, akik pályánkon már ragyognak! midőn azt mondhatjuk, hogy amint nyomot ezek törének nekünk, úgy azt mi törünk majd, és még szebbet, mint ők nekünk, az utánunk eredőknek! azt, hogy ezek szerint áldják majd emlékezetünket, mint mi az azokét, akik innen már leléptenek! Sík és meredek a tető, melyre fel kell vergődnünk, s szemünk visszaretten, s elfogja a vakulás, ha előretekintvén, elnézzük, húsz esztendő alatt mely utat tevénk, hah barátom! az kedvet önt a csüggedező szívbe. Még húsz esztendőt, s ez a műveletlen, de szép, de gazdag örök, nem miáltalunk, hanem azok által, akiket példánk fog ide szítani, más alakot veszen magára, s csak várd, eljő a nap, bizony eljő, midőn szomszédaink nem mondják többé, hogy bennünket nem ismernek.

Készületlen minden: lexiconunk¹ szűk, szegény; grammaticánk habzó,² hiányos; stylisticánk³ feszes, ügyetlen; s ami mindennél bajosabb, mi magunk, írók és olvasók, készületlenek vagyunk s egészen készületlenek. Nincsenek nyomtatóink, nincsenek könyvtárosaink, könyveinket csak az írók olvassák; bennünket gátol minden, semmi sem segít. De ez így volt máshol is, s a dolog máshol is azért méne, gondolatlanok, mint mi, máshol is valának. Rajta tehát: merjünk!

Kazinczy Ferenc legnagyobbbrészt leveleiben fejtette ki irodalmi elveit és gyakorlati programját. Ezt a levelét 1793-ban írta, akkori lakóhelyéről, Regmecről, barátjának, Kis Jánosnak, a korabeli neves költő-

¹ Szókészletünk (görög).

² Habozó, bizonytalan.

³ Stílusunk; általában stílusunk.

nek. Soraiból kitűnik, hogy már fogsága előtt tudatosan készült irodalom-szervező és nyelvújító szerepére, és az is nyilvánvalóvá válik, hogy szükség volt nyelvünk és stílusunk gyors ütemű megreformálására.

Fogságom naplója

... Reggel hét órakor egy tót katona jöve szobámba. Tudakozám tőle suttogó hangon, hogy mi dolog, hogy az ablakommal általellent álló házak cserepeit egy ölnyire leszedték, és hogy ott egy órával ez előtt annyi ember gyűlt vala össze. — Us su precz, mondá a katona. (Már oda vannak.) Kik? — Az az őt. — Micsoda őt? — A pap, a viceispán, a kapitány, a szép ifjú, és a vak gróf. — A pap alatt Martinovicsot értette: a viceispán alatt Hajnóczyt, ki viceispán vala Szerém vármegyében; a kapitány alatt Laczkovics Jánost; a szép ifjú alatt a szálas, sudárnövésű, szőke, liliumfehérségű, rózsapirosságú, délceg járású Szentmarjayt, kinél Pesten s Budán nemigen volt szebb ifjú és a vak gróf alatt Zsigrayt, kinek egyik arcát és egyik szemét a himlő elrontotta.

De minekelőtte elbeszelném, mint vesztek el, elő kell adnom, mit mívele Hajnóczy, visszavitetvén szobájába.

Ezen ötnek nem egy, hanem két katona állítatott örül: vagy azért, hogy annál bizonyosabban tarthassanak meg a hóhérpallos alá s magokat meg ne ölhessék, vagy hogy üzeneteket ne tehessenek, s egyik őt a másikat elárulhassa; s talán azért is, hogy ha Laczkovics vagy Szentmarjay az egyik kezéből a kardot kikapná, a másik ezt védhesse.

Levétetvén a szokás szerinti rólok a lánc, Hajnóczy felfogta azt, s megcsörtetvén ajtajában, ezt kiáltá: Amici, malo mori, quam hoc vel tribus annis gestare. (Barátaim, inkább meghalok, mint hogy akárcsak három évig hordozzam ezt.)

Alig mondá ki a szót, s kapitány Novák belépe, s hozta a pesti luther papot, Molnárt, de ment is. Hajnóczy kiáltá: Herr Hauptmann! (Kapitány úr!) — Novák jött. — (Vigye innen ezt az embert.) — Molnár: Hivatalom ellen van kifogása, vagy személyem ellen? — Az ön hivatalát egész életemben becsültem. A lelkészek között is vannak jó emberek. De azt hiszi talán, nem tudom, hogy protestáns jezsuitizmusból kapcsolatban van a rendőrséggel, és polgártársait bevádolja az udvarnál? Takarodjék, mondom, kapitány úr, takarodjék a gazember!

A szegény Novák ment, s otthagya a papot.

¹ A párbeszéd továbbra is németül folyik; mi magyar fordításban közöljük.

Molnár kérte Hajnóczyt, essék által a ceremónián;² neki vele egyéb dolgai vannak. Akkor kérdést teve nála, ez s ez meg az nem kérdezettek-e? Hajnóczy látta, hogy a spiclik is használhatnak, s megengesztelődött iránta. — Most folytatom a kezdett beszédet.

Zsigray annyira el vala gyengülve, hogy katonák emelték le a grádicson,³ fel a szekérre.

Szentmarjay hangosan füttyölé el a marseillei marsot,⁴ s annyiszor, amennyi strófája az éneknek volt.

Laczkovics nem akara gyónni, de meggyónt azon ígéret alatt, hogy természeti gyermekeit megláthatja, s hagyománya az ő rendelése alatt fog kiosztatni.

— Elfelejtém a gyónás ceremóniáját, tehát kérdjen atyaságod — mondá. Egyik vétkének azt vallotta, hogy papnak hitt.

Belépe a tisztt, jelentvén, hogy várja a szekér. Laczkovics paszományos, világoskék nadrágba öltözve kalapja után nyúlt, de a tisztt jelentette, hogy arra nem lesz szükség. Jó, mondá Laczkovics; de azt csak megengedi az úr, hogy mercurialis piluláimból⁵ kettőt elnyeljek az útra? — Elnyelte, ment, felült a szekérre, maga erejével, bátran, de nem csendesen.

— Servus Latinovics! kiálta erre, meglátván a sokaságban. — Latinovics elfordult. — Nézzétek, ez még szégyenli, hogy ismert engem! Kratucsek kezébe tolá a crucifixust.⁶ — Megcsókolta, mint a rhebarbarát,⁷ de visszaadta a papnak, tartsa azt ő.

Kivitetvén a Bécsi-kapun, meglátta, hogy egy német fattyú az ott keresztül vont gerendára felmászván, onnan nézte az alatta elmenő szerencsétleneket. — Te kölyök, rajta, essél le és üss agyon, mielőtt még a vesztőhelyre érek!

A vérhelyre jutván, meghallá, hogy a sokaság valamin elnevette magát! Min nevetnek? Talán koronázás van?

Visszatekinte a szekérből, s megpillantá Szentmarjayt: Bon voyage, mon ami! (Jó utazást, barátom!) kiáltá rá.

Hajnóczy, mint pszichológus,⁸ utolsó három napja alatt limonádéval hűtötte vérét. Nyugalommal lépe a szekérhez. Fellépvén a hágóra, egy közember segíteni akart neki. Visszatekinte a katonára: Ne fárassza kend magát; én saját erőmmel is fellépek. — Akkor meglátá a causar, regg. directort:⁹ Nagyságos uram, ajánlom húgo-

² Szertartásosan (latin).

³ Lépcsőn.

⁴ A francia forradalom indulóját, a Marseillaise-t.

⁵ Nyugtató gyógyszer.

⁶ Feszületet.

⁷ Hashajtó növény; vagyis húzódva, kellemetlen érzéssel.

⁸ Lélekismerő, a lélektan tudósa.

⁹ A királyi ügyigazgatót, Német Jánost, akiről Kazinczy másutt is megvetéssel ír.

mat, tegye meg uraságod, hogy amit én és atyám szolgálatunkkal kerestünk, megmaradjon neki. — Te csak a lelkeddel törődj, ne a húgoddal! — felele a felfuvalkodott ember.

A megöregedett hóhér háromszor vága Zsigrayba, s ezt látván, Martinovics, kit azért állítanak kapitány Plecz mellé (így beszélé ezt nekem maga Plecz), ájulva dőlt el, s Plecz elébe állt, hogy többé semmit se láthasson. A többi egy ütésre veszett. A Laczkovics igen nagy teste, leüttetvén feje, feldönté székét. — Hajnóczynak elébe mentek a hóhérlegények, s le akarták vonni ruháját. Nem engedte, hogy hozzányúljanak. Maga vette le kabátját. Akkor megölelé Molnárt. Leült a székre csudált nyugalomban. Csak akkor borzada meg, midőn a hóhér kettérepeszté ingét, hogy két vállain lehullhasson, s midőn ollójával nyakán az apróbb hajakat elmeteszé.

Martinovicsot bajjal vonták a székhez. Ott bekötötték szemét, s a hóhérlegény tartotta a kendő végét. A kopasz koponyájáról lesiklott a kendő, s Martinovics az öröm mosolyával pillanta körül. Gráciát¹⁰ reményle. De szemét ismét beköték, s feje repült. Homokkal hintették be a vér helyét, s az öt testet kivitték a Buda mellett emelkedő tetőkre. Senki sem tudja, hol fekszenek.

Másnap reggel a vérhelyen rózsza virított. Valaki rózsákat ása le ott csuprokban.

... Grünerspergné, egy rendes ábrázatú, kisdud menyecske, a maga folyosója ablakába állt, én a magaméhoz másztam fel, s egy óráig beszélénk. Lánykája mellette volt, s az is beszélt.

— Miben lehetnék én az úr szolgálatjára? kérde az asszony. Ah, asszonyom, egy iv papirost, tintát, egy-két tollat, s boldog vagyok. — Az istenért! postára? — Nem; elunom magamat, verselgetek, rajzolgatok. Tölts tintát egy szegfőolaj flaconjába,¹¹ hogy mindég magamnál hordhassam. Így nem érhet veszély. — Ezt lassan megmondám neki. Schlag neune sein beim Fenster (Legyen 9 órakor az ablaknál), — s ment.

Már nyolckor ott valék. Végre üte a 9 órát. Ajtóm előtt váltak a strázsát,¹² s az asszony azért rendele mostanra. Ablakát nem hallám nyíltni. Végre denevéreket látok repkedni ablakom előtt, amit eddig soha nem. — Nem denevér volt az; rúd volt; s a rúd végébe beverve egy szeg s arra akasztva egy serviette,¹³ s abban a papiros, tinta, toll. — Kivettem, s az asszony ment minden szó nélkül.

¹⁰ Kegyelmet (latin).

¹¹ Kis üveg (francia, ejtsd: flakon).

¹² Váltották az őrséget.

¹³ Kendő. (Francia, ejtsd: szerviett.)

Július 26-án estve hajónk kiköte Pozsony alatt. Kilépvén a hajóból, térdre estem, megcsókolám ujjom hegyét, s a magyar földre nyomám a csókot. Öllelek, áldott föld! te bírd hamvaimat egykor. Hála istenimnek, hogy német földön nem haltam el, mint Szentjóni Kufsteinban 1795 októberben és Aszalay Gréczen¹⁴ 1796.

Július 27-én Ásvány mellett köte ki hajónk. Győr közel volt, s a győri luther. prédik.¹⁵ házitanítója vala egykor a Szulyovszky gyermekeinek. Szulyovszky látni akará ezt, hogy tőle híreket vehessen; összebeszéle tehát Bastendorffal, s a hajóst pénzzel reá bírá, hogy hazudjon szelet,¹⁶ s így Bastendorffal Fábryhoz menének.

Az öreg fogadósné tudakozá Szlávyt, micsoda járatbeli emberek lehetünk mi, ő régen nem láta ilyen szeretetre méltó embereket. — Hallá az asszony hírét, hogy Budán öt esztendő előtt hét embernek fejét vevék; mi azoknak társai vagyunk; most hoznak haza rabságunkból. Félóra alatt körülünk vala az egész falu, s hozta a sok gyümölcsöt, túrót, kenyeret. Fiorella és Chiapult¹⁷ látá, hogy Magyarországon vagyunk, nem a csehek és ausztriaiak közt.

1795—1828

Három részlet Kazinczy legjelentősebb prózai művéből, amelyet 1828-ban írt meg 2387 napos fogsága idején készített jegyzetei alapján. Az első részben a Martinovics-mozgalom vezetőinek kivégzését beszéli el. Az elítéltek németül, latinul és franciául beszéltek; Kazinczy nyelvtudása jóvoltából szó szerint idézi szavaikat. (Az idegen szövegrészeket magyar fordításban közöljük.) Kazinczy a tömör ismertetés során is jól tud alakokat jellemezni, főként mondásaikkal vet fényt jellemükre.

A második szemelvény egy jellemző jelenetet mond el Kazinczy fogságbeli életéből. 1796 januárjában a brünni várfogházból a fenyítőházba vitték át az elítélteket. Az ottani ellenőr feleségének megesett a szíve a művelt rabokon, és tollat, tintát csempészett be Kazinczynak, aki mint szenvedélyes író, íróeszközt kért tőle. (Egy másik helyen Kazinczy megírja, hogy egyéb híján a bilincsekről lekapart rozsdából és a saját véréből kevert magának írótintát.)

1800-ban magyar földre hozták át a rabokat. Kazinczy itt a határra érkezés pillanatait örökíti meg. Legjellemzőbb részletében a magyar falu együttérzését mutatja be a szabadság vértanúival. Ugyanígy fogadták őket a többi magyar faluban és városban is.

Tövisek és virágok

A NAGY TITOK

J ó t s j ó l ! Ebben áll a nagy titok. Ezt ha nem érted,
Szánts és vess, hagyjad másnak az áldozatot.

¹⁴ Grácban.

¹⁵ Luteránus prédikátor.

¹⁶ Vagyis hogy ellenszél miatt nem tudnak elindulni.

¹⁷ Olasz és francia származású fogolytársaik (ejtsd: fiorellá és sipól).

ÍRÓI ÉRDEM

Szólj, s ki vagy, elmondom. — — Ne tovább! ismerlek egészen,
Néker: üres fecsegőt fest az üres fecsegés.
Íz, szín, tűz vagyon a borban, ha hegyaljai termés:
Íz, csín, tűz vagyon a versben, ha mesteri mű.

EPIGRAMMAI MORÁL¹

„Bántani mást vadság...” — s más a lélektelen író?
Azt hozzád s hozzám nem köti semmi kötél.
Csípd, döfd, rúgd, valahol kapod a gaz latrot! az illyet
Ütni, csigázni s agyonverni (nevetve) szabad.

MIZOXENIA²

Jó nem kell, ha az emberiség s nem nemzeted adja;
Nékem az emberiség s Pest s Buda tája hazám.

HIMFY

DAYKA: Tűzbe felét! HIMFY: Vetem.
DAYKA: Újra felét! HIMFY: Ím.
DAYKA: Harmadikát még!
HIMFY: Lángol az is.
DAYKA: Jer most; vár az olimpusi kar.

A NYELVRONTÓK

Rontott, mert építeni akart, Palladio; benne
Csak rontót látál, vad kora, jó ideig.
A művész érzette magát³ s Neked én fogok, úgy mond,
Törvényt és példát adni, de nem te nekem.
S ím áll a roppant csarnok, s bizonyítja: ki több itt,
A művész-e vagy a szolgál tompa szokás.

1811

Kazinczy költői művei közül a nyelvújítás harcát is felszító epigrammái a legkitűnőbbek. A *Tövis*ek és *virágok* csipős epigrammái közül az első három kritikai elveit fogalmazza meg tömör formában. Palladio híres reneszánsz-kori olasz építőművész volt, aki leromboltatta a régi városrészeket, hogy újakat építhessen az új művészeti stílus szerint. A *Himfy*-ben Kazinczy kedvelt költőjével, az akkor már elhunyt Dayká-

¹ Erkölc.

² Idegengyűlölet.

³ Bizott önmagában.

val rostáltatja meg Kisfaludy Sándor költeményeit, és csak egynyolcadát tartja méltónak a halhatatlanságra. Többek között ez az epigramma is hozzájárult ahhoz, hogy Kisfaludy Sándor, a nemesség körében népszerű dunántúli költő a széphalmi vezér ellenfele lett.

Ortológus és neológus nálunk és más nemzeteknél

(Részlet)

Valahol a literatúra virágzásra fakadt, a nemzeti nyelv mindenkor szenvedve változást, mert az élet nyelve, könyvek nyelvéné válván, az új ideákhoz¹ magában nem találja készen szót, s az író kénytelen vala a gondolatot és érzést élesb vonásokkal kirajzolni, s azoknak gyakran alig érezhető különbségeiket kijegyezni. Így akkor is, midőn a literatúra a maga alantabb lépcsőjéről fentebb lépe által. A változás ott még tapasztalhatóbb, ahol az idegen szép példák mind a szorultságot inkább érzeték, mint kimutatták az utat, melyen mások jutottak dicsőségre. S ilyenkor a haladók és veszteglők között mindég támadá ellenkezés; azok örültek a nyelv és a nemzeti erő kifejlődésének, ezek a változásban rontást, még pedig akart rontást láttak. Amazokat neológusoknak nevezték el, ezeket ortológusoknak mondhatnánk.

... A nyelv egyik legfőbb kincse, egyik legfőbb dísz a nemzeteknek, s a nemzeti léleknek mind igen szép képe, mind hív fenntartója és ébresztője. Érti ezt mind az egyik fél, mind a másik, s szereti a nyelvet szent hazafisággal: abban hasonlanak meg,² hogy míg az egyik azt elváltozásától félti, a másik annak elváltozását, azaz haladását még óhajtja is; s ő is retteg ugyan elkorcsosodásától, de a mások szép és hasznát neki is ígérő példájoknak követését, ha ez nem egyéb, mint saját erejének kifejtése és gazdagítása, elkorcsosodásnak nem tekinti. Egyedül a pók az, ami mindent magából szed, fon és sző: az embernek az az első jute, hogy egy ponton veszteg ne álljon, hanem tehetségeit használván s másoknak találmányait eszmélettel követvén, a tökéletesedés útján előbbre haladhasson. Valamivé ő lesz, e két szernek egyesítése által lesz...

... — Jól és szépen az író, aki tüzes ortológus és tüzes neológus egyszersmind, s egyességben és ellenkezésben van önmagával. Hamisan lépni a táncban csak annak szabad, aki táncolni igen jól tud, és akit a grácia³ látatlanul lebeg körül. S mi szabad az írónak ezen iskola értelme szerint?

A fentebb nemből⁴ mindaz, amit a minden nyelvek ideálja⁵ megkíván, a magyar nyelv természete (örök szokása s törvénye)

¹ Fogalmakhoz (latin).

² Abban térnek el egymástól.

³ A báj. A gráciák a báj istennői a görög mitológiában.

⁴ Választékos irodalmi nyelvben.

⁵ Eszménye.

világosan nem tilt, a régi és újabb klasszikusok által nevelt ízlés még javasol is, s a szükség múlhatatlanul parancsol. Azon nemekben, ahol az író mindenhez szí, az szabad, amit minden olvasó javallhat...

1818

A Kazinczy-féle nyelvújítási harcot lezáró értekezés helyesen fejt ki a nyelv és a nyelvi fejlődés alapelveit. A részletekben Kazinczy szépen csiszolt, művelt, a hosszú mondatokat is kiegyensúlyozó stílusát is megfigyelhetjük. Az értekezés a *Tudományos Gyűjtemény* 1818-as évfolyamában jelent meg.

KISFALUDY SÁNDOR

1772—1844

A Himfy Szerelmei előszavából

Van egy idő az ember életében — az életnek nyíló tavasza —, melyben a magából kidagadó fiatal szív s a szárnyra kelő fiatal lélek, a földön és a nyomorult valóságon felyül elmélkedvén, érzeményeit és gondolatjait a lehetőség és képzetek tündéres országában hordozza: az embernek legboldogabb ideje! — melynek szép, ámbár hiú és soha bé nem teljesedhető reményeit a megérett, megokosodott ember a legtűrhetőbb valóságért s a legigazabb bölcsességért is gyakran örömet visszacserelné. Ekkor minden egészséges fiatal szív és lélek, a virágzó legény szintúgy mint a virágzó leány, poéta; — poéta, mondom, de nem író; mert minden érzeménye, minden gondolatja poézis; csak hogy ritkának van kedve, alkalmatossága, ideje, és legritkábbnak nyelve, poézisét leírni.

En ama virág-koromban katona s hadi fogoly lévén, éppen azon helyeken, hol hajdan Petrarcanak édes-kínos énekei minden szívet szerelemmel töltöttek, hol mintegy szerelmet lehell még most is az egész táj, a tüzes, jószívű franciák között — s éppen oly környülállásokban,¹ melyek csak igen bizonytalanul engedék reménylenem, hogy hazámat és kedveseimet valaha megláthassam; — én, ott a szomorú magányban, leírtam életem poézisét, — azt, amit szívem érzett, vagy Himfy helyén érezhetett volna; leírtam és magyarul írván, hazámban véltem lelni magamat.

S bizonyos vagyok arról, hogy az én akkori környülállásimban minden érző s gondolkodó fiatal hazafi írt volna. Így támadtak *Himfy Szerelmei*, azon könyvecske, melynek foglalatja minden fia-

¹ Körülmények között.

tal emberszívben, nagyobb vagy kisebb mértékben, megvagyom. Utóbb szolgálatomat elhagyván, és hazámnak s az anyatermészetnek kebelébe, szabad nemes fészkeembe visszakerülvén, jó barátim reá bírtak, hogy csak könnyen s futólag, sem a hideg, cikornyás, mindennapi, sem a tudományos száraz világ számára készült verseimet közrebocsátatni engedjem...

Most Himfy megegyengetve, amennyire az ilyen poézis egyengetést szenved, újra esmerős és esmeretlen, de ha igaz magyarok, áltáljában tisztelt hazámfiak kezeikbe ereszttem, és őseim buzgó indulatjával szeretett hazámnak oltárára leteszem — nem azon büszke gondolattal, mintha csuda mi jót és nagyot mívelnék, hanem azon ékes, szíves hiedelemmel, hogy annyira szolgállok néki, amennyire vékony tehetségemtől kitelik. Ha hazám nagy birtokosainak hatalmokkal és tehetségeikkel bírnék, bizonyára nem unszoltatnám magamat, hogy, — és nem kérdeném másoktól, mit és miként szolgáljak hazámnak.

Most van ideje, hogy hazájáért, nemzetéért, nyelvéért minden hazafi tegyen, amit tehet! Most van ideje és foganatja a jó hazafiságnak. Kiki áldozzon, amivel tud! A jó hazafiság első kötelesség, első érdem. Szívvel, ésszel, értékkel teljesíthetjük ezen édes kötelességünket. Háromszor boldog, aki mind a hárommal áldozhat! Háromszor átkozott, ki mind a hárommal bír, és egyikkel sem cselekszi! — Amely nemzetnek nyelve nincs, annak nincs hazája, csak szállása, nincse hazafisága mert nincs hazája, és csak a szerencsés időknek tulajdoníthatja, hogy az ilyen nem nemzetet, hanem csoportot, más nagy nemzet el nem nyeli. Nem a föld, nem a folyók tartják össze a nemzetet, hanem a nyelv. A magyar kenyeret is alig kérhet magyarral az ő idegeneket tápláló és gazdagító fővárosaiban. A nyelv által közli szívét, eszét egyik ember a másikkal. A tudományokat, mesterségeket: egy szóval a kultúrát, csak a nyelv által tehetjük magunkévá. Idegen nyelvek által csak legkisebb része műveltethetik nemzetünknek; s éppen azon része, melynek kultúrájával nem a haza él, hanem idegenek. Az a nyelv egy nemzetnek, ami a napfény az eleven világnak. Egy-két idegen nyelvek által formált hazafi csak egy-két pislogó csillag a nemzetek sötétlő egén. A nyelv köti az embereket egy olyan nemzeti testté, melynek a politika vészei nem árthatnak. Nyelvünk nélkül egyként ingadozó, gyökeret nem verhető, gyenge nádszálak vagyunk, melyeket a politikának legkisebb szelei kitekerhetnek; szóval, a nyelv lelke a nemzetnek. Szükség tehát, főképpen nyelvünket a lehető tökéletességre hoznunk; — ha csak mindörökké meg nem akarunk, a becsmérezés szerint,² maradni: egy vélekedéseink, szokásaink, indulatink, vallásaink, nyelv-

² A nyelv lebecsülése következtében.

veink által széjjelszaggaott, lelketlen, egyenetlen, visszalkodó, s mellette mégis nemzeti büszkeséggel nevetségesen felfújt embercsoport — más nagy, lelkes nemzeteknek csúfja —, mely gyalázatból a nemzetek istene minket most, jó királyunk és lelkes nádorunk által kegyesen kisegíteni látszik, — csak magunk is akarjuk.

1807

Amikor Kisfaludy Sándor — a *Kesergő szerelem* sikerén felbuzdulva — a *Boldog szerelem* verseivel együtt kiadta a *Himfy szerelmei*-t, érdekes előszót írt eléje. Vallomása szerint — művét — a híres olasz szerelmi költő, Petrarca példájára — hazafiasságból, a magyar nyelv lelkes szeretetéből írta meg, és a nemzeti egység megteremtésére hivatott nyelv-művelés szolgálatába akarta állítani.

A kesergő szerelem

(Részletek)

90. dal

Hallottam én szép szavának
Ezüsthangját zengeni;
Philoméla¹ panaszának
Hangja nem oly isteni.
A természet figyelmes volt,
S olvadozni láttatott;

A patakvíz lassabban folyt,
A fatető hallgatott;
Megszűnt minden madár dala,
Minden Zefir² fülel vala,
Megszűnt minden fuvalom, —
S mosolygott a fájdalom.

126. dal

Napok jönnek, napok mennek,
De bűm csak nem távozik;
És az órák elreppennek,
De sorsom nem változik:
A volkánok kifáradnak, —
De nem az én tüzeim;
Folyók, tavak kiapadnak, —
De nem az én könnyeim;
Erdők mezők felvidulnak,
Csillagzatok megfordulnak,
A szerencse forgandó —
Csak inségem állandó!

172. dal

Téged látlak az egeknek —
Magas tiszta kékjében;
Téged látlak a vizeknek
Folydogáló tükrében;
Nappal a nap aranyának
Ragyogó lángfényében;
Éjjel a hold világának
Reszkető ezüstjében.
Minden időpercenetben,³
Mindennémű szegeletben,
Üldözöm vagy szünetlen, —
Hagyj békét, óh kegyetlen!

1801

¹ Filoméle (latin, ejtsd: filoméla).

² Szellő (görög).

³ Percben. (A percenet szót a nyelvújítók rövidítették meg.)

A boldog szerelem

(Részletek)

16. dal

Más a világ ábrázatja,
Másként látnak szemeim;
Más a dolgok folyamatja,
Más hangúak verseim;
Mások éltem érezeti,¹
Más alakja testemnek,
Mások lelkem röpiületi,
Más aránya² létemnek;
Más most egész természetem:
Mert szeretek, s szerettetem;
Másként jár most az idő,
Miolta már enyém ő.

35. dal

A bereknek gyors kaszási
Már utolsót vágának;
Az árnyékok óriási
Hosszúságra nyúlának;
Mink ott járánk — meg-megállánk
A rét magas fűvében;
S hogy a bürün³ általszállánk
A folyamnak mentében,
A vízbe letekintettünk —
És alattunk, és felettünk —
És bennünk is a menny volt,
S szívükben szent tűz lángolt,

51. dal

A szokáshoz, emberekhez
Nem szabom én életemet.
Oskolai törvényekhez
Nem szabom én versemet:
Amint érzek s gondolkodom,
Akként élem napjaim;
Csak szívemhez ragaszkodom,
Midőn zengem dalaim;
Természetes az életem:
Természetes versezetem;
Ami nincs, nem tettetem;
Csak szívemet követem.

Néhány szép részlet Kisfaludy Sándor főművéből. A *Himfy szerelmei* mindkét részének keretét egy sorozat különböző számú versszakból álló ének alkotja, és ezek közé illeszkedik 200—200 dal, a jellegzetes Himfy-strófában (12, váltakozva 8 és 7 szótagos sor, rímképlete: a b a b c d c d e e f f). A dalok legszebbjeiben egy-egy hangulatot vagy a szerelem édesbús lelkiállapotait verseli meg a költő lágy zengésű, szép költői nyelven.

¹ Erzései.

² Az „arány” szó jelentése, a régi nyelvben: eel.

³ Kis híd patak felett.